

УДК 371.13:371.126](477)(043)

Діагностування особистісно-професійного зростання вчителя початкової школи: теоретичні основи та технології

С.М. Мартиненко,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії початкової
освіти, індивідуального навчання,
методик викладання дисциплін
гуманітарного циклу Київського
університету імені Бориса Грінченка

Реформування українського суспільства, модернізація вітчизняної системи освіти визначають основні підходи до професійної діяльності та особистісно-професійного зростання вчителя. Темпи сучасної цивілізації, прорив у світі технологій зумовлюють необхідність "освіти впродовж життя". Створення такої системи освіти веде за собою перебудову педагогічної діяльності, оскільки в подібній ситуації важливо не тільки засвоїти систему знань, а навчити їх самостійно здобувати, опрацьовуючи інформацію з різних джерел, творчо використовувати її в педагогічній діяльності. Вчителю необхідно формувати не лише навчальні вміння та навички, а й готовність учнів до активної пізнавальної діяльності, до життя в нових економічних умовах. Особистісно-професійне зростання педагога відбувається під час професійної підготовки і є гармонійним процесом розвитку особистісних якостей і властивостей, формування професійних умінь, навичок і компетенцій для успішного особистісного самовдосконалення і професійної діяльності.

У психолого-педагогічних дослідженнях проблема особистісно-професійного зростання вчителя знайшла ґрунтовне відображення, зокрема важливі кроки на шляху створення моделі особистості вчителя, його професіограми зроблені Н.Д. Левітовим, Г.С. Прохоровим, С.М. Фрідман та ін. У працях Н.В. Гузій, І.А. Зязюна, Н.Л. Коломінського, М.В. Лазарєва, А.С. Макаренка, В.Г. Максимова, К.І. Новікова, Є.М. Розової, С.О. Сисосвої, Н.М. Тарасевич та інших ідеться про особливості педагогічної майстерності,

творчості, покликання і здібностей. Дослідження І.Д. Беха, О.О. Бодальова, А.Г. Ковальова, Н.В. Кузьміної, О.М. Леонтьєва, В.А. Семиченко та інших науковців стосуються психологічних засад особистісно-професійного зростання. Наукові дослідження Л.В. Занкова, Г.С. Прозорова та інших учених присвячені проблемі формування педагогічних здібностей учителя; праці І.І. Нахімова, Л.Ф. Спіріна та інших учених – проблемі його педагогічних умінь.

У теорії педагогічної освіти досить ґрунтовно розкрито сутність і зміст професійної діяльності вчителя, охарактеризовано її структуру. Вона стала предметом багатьох досліджень педагогів і психологів, а саме: А.М. Бойко, В.І. Гінецинського, Н.В. Кузьміної, К.М. Левітана, В.Г. Максимова, Т.С. Полякової, С.О. Сисоєвої, Л.Ф. Спіріна, В.О. Сластьоніна, Л.О. Хомич та інших. Аналіз наукових досліджень дав змогу встановити, що саме у процесі професійної діяльності відбувається формування особистості педагога. Зокрема, О.Я. Савченко, характеризуючи професійну діяльність учителя, зазначає: "...в освіті головні цінності – дитина і педагог, здатний розвивати, захищати, оберігати її індивідуальність..." [6, с. 41], тому педагогічна діяльність – це процес розв'язання нескінченної низки задач, підпорядкованих загальній кінцевій меті – формуванню всебічно розвиненої особистості людини, її світогляду, свідомості та поведінки.

На основі детального аналізу складових професійно-педагогічної діяльності нами було розроблено діагностичні методики діагностування особистісно-професійного зростання вчителя початкової школи. Вважаємо за необхідне зазначити, що у процесі діагностики необхідно досліджувати *готовність учителя до педагогічної діяльності*, під якою ми розуміємо інтегративну професійну здатність педагога, що забезпечує ефективне виконання педагогічної діяльності у навчально-виховному процесі сучасної школи; *формування особистісних якостей вчителя*. Структуру особистісної готовності вчителя ми розглядаємо як взаємодію мотиваційного, змістового та процесуального компонентів. Визначення сформованості готовності педагога необхідно здійснювати за такими критеріями і показниками, а саме:

сформованість знань про сутність і функції педагогічної діяльності, розвиток творчого мислення, володіння змістом навчального предмету та методикою його викладання, педагогічною майстерністю [4, с. 37–46].

У статті подаємо діагностичні методики, які дадуть змогу встановити рівень особистісно-професійного зростання вчителя початкової школи, серед яких особлива увага зосереджена на анкетуванні та тестуванні.

Діагностика професійної готовності вчителя до педагогічної діяльності

Діагностичні блоки	Складові діагностичних блоків	Діагностичні параметри			
		Показники оцінки готовності вчителя	Рівні		
Напрямок професійної діяльності	Зміст підготовки вчителя				
1. Науково-теоретична підготовка	1. Знання теоретичних основ предмета, що викладається	1. Орієнтація на мету і завдання предмета 2. Володіння основними закономірностями 3. Оперування науковою термінологією 4. Орієнтація на відбір змісту навчання на основі наукових даних, фактів, понять, законів 5. Розуміння логіки наукового викладу навчального матеріалу			
	2. Знання методології і методів навчального предмета	1. Орієнтація на різноманітні методи наукового пізнання 2. Розуміння сутності використаних методів 3. Уявлення про можливості використання методів наукового пізнання у процесі викладання предмета			
	3. Знання історії розвитку науки і сучасних її досягнень	1. Орієнтація в історії нових відкриттів 2. Розуміння необхідності її використання в процесі викладання предмета 3. Володіння змістом сучасної науки і практичним досвідом 4. Уявлення про роль і місце використання цих знань у процесі викладання навчального предмета			
2. Психолого-педагогічна підготовка	1. Знання психологічних особливостей учнів	1. Орієнтація в психологічних особливостях учнів і необхідності їх обліку у процесі відбору змісту, форми і методів навчання 2. Розуміння мети і завдань навчання			

		<p>учнів з навчального предмета</p> <p>3. Орієнтація в навчальних планах і програмах викладання навчального предмета</p> <p>4. Визначення провідних знань, умінь і навичок, які необхідно сформулювати в учнів у процесі вивчення предмета</p>			
	2. Знання психологічних закономірностей навчання і виховання і розвитку учнів	<p>1. Розуміння адекватності методів і прийомів навчання меті та змісту навчання предмета</p> <p>2. Орієнтація в компонентах учіння, їх сутності, логічного взаємозв'язку</p> <p>3. Розуміння психологічних основ навчання, виховання і розвитку особистості учнів різноманітних вікових груп</p>			
	3. Знання теоретичних основ загальної педагогіки	<p>1. Розуміння мети і завдань педагогічної взаємодії з учнями в процесі їх навчання, виховання і розвитку</p> <p>2. Орієнтація в методах педагогічної діагностики рівня навчальності та вихованості учнів</p> <p>3. Уявлення про педагогічні вимоги до проведення уроків різних типів</p> <p>4. Знання структури уроків різних типів</p> <p>5. Орієнтація в сучасній класифікації методів навчання (IV групи), характеристика кожного з них</p> <p>6. Розуміння специфіки, функцій і методів професійної діяльності вчителів</p>			
	4. Знання сутності сучасних освітніх технологій	<p>1. Розуміння необхідності управління НПД учнів і ролі вчителя в цьому процесі</p> <p>2. Володіння прийомами планування та організації особистої діяльності і діяльності учнів</p> <p>3. Орієнтація в змісті контролюючо-аналітичної діяльності вчителя в навчально-виховному процесі</p> <p>4. Володіння прийомами педагогічної техніки</p> <p>5. Розуміння сутності та змісту сучасних освітніх технологій</p> <p>6. Визначення оптимальних освітніх технологій для учнів різного віку і рівня підготовки</p>			
3. Методична підготовка	1. Знання змісту навчання з	1. Уявлення про роль навчального предмета в системі навчання, виховання і розвитку учнів			

	предмета	2. Розуміння мети і завдань навчального предмета 3. Орієнтація в навчальних планах і програмах викладання навчального предмета 4. Визначення провідних знань, умінь і навичок, які необхідно сформулювати в учнів у процесі навчання предмета			
	2. Знання методів і прийомів навчання учнів	1. Розуміння адекватності методів і прийомів навчання меті та змісту навчання предмета 2. Орієнтація в різносторонній цільовій спрямованості методів і прийомів навчання учнів з предмета 3. Розуміння сутності різноманітних методів навчання та їх специфіки використання у процесі викладання 4. Орієнтація в нових методах і прийомах навчання, інноваційних підходах у використанні традиційних методів навчання			
	3. Знання історії розвитку науки і її сучасних досягнень	1. Розуміння взаємозв'язку змісту, форм і методів навчання учнів з предмета 2. Орієнтація в специфіці різноманітних форм організації навчання 3. Орієнтація в нових формах організації навчання учнів з предмета, їх сутності та умовах успішного використання у викладанні			
	4. Знання засобів навчання учнів з предмета	1. Орієнтація в специфіці та умовах використання різноманітних засобів навчання з предмета 2. Розуміння ролі та функцій засобів навчання в активізації НПД, розвитку їх інтересу в навчанні, рішенні педагогічних завдань			

Діагностика особистісних якостей вчителя початкової школи

з/п	Діагностичні блоки	Складові діагностичних блоків	Діагностичні параметри	Бали
-----	--------------------	-------------------------------	------------------------	------

I	Спрямова- ність	1. Мотиви і потреби	1. Усвідомлення суспільних інтересів і своїх обов'язків щодо них 2. Орієнтація в діяльності на мету і завдання школи 3. Прагнення забезпечити розвиток особистості кожної дитини 4. Бажання самовдосконалювати себе, свою діяльність і умови праці	
		2. Почуття (емоції)	1. Спрямованість емоцій і почуттів на об'єкт педагогічних перебудов 2. Інтенсивність емоцій 3. Стійкість емоцій 4. Глибина емоцій 5. Наявність вольового контролю за своєю поведінкою 6. Адекватність емоційного стану вчителя педагогічної реакції на діяльність учнів 7. Доброзичливість реакції вчителя на збудження 8. Впевненість у своїх педагогічних діях 9. Задоволення результатами педагогічної діяльності	
		3. Інтереси	1. Наявність інтересу, пов'язаного з предметом педагогічної діяльності 2. Широта інтересів, в т.ч. професійних 3. Глибина інтересу 4. Стійкість інтересу, в т.ч. професійного 5. Дієвість інтересу, в т.ч. професійного	
II	Можливості особистості	1. Відчуття	1. Орієнтація в діяльності на об'єкт педагогічної взаємодії 2. Швидкість реакції на дії та вчинки учня 3. Чіткість координації педагогічних дій	
		2. Сприйняття	1. Цілеспрямованість сприйняття. 2. Адекватність сприйняття мети і завдань педагогічної діяльності 3. Спостережливість 4. Зацікавленість	
		3. Пам'ять	1. Цілеспрямованість уваги 2. Швидкість і раціональність запам'ятовування 3. Емоційне ставлення до запам'ятованого і відтвореного. 4. Повнота відтворення.	
		4. Мислення	1. Самостійність мислення (вміння ставити нові завдання і самостійно знаходити потрібне рішення) 2. Інтелектуальні властивості (індуктивні,	

			<p>дедуктивні)</p> <p>3. Всебічність і глибина знань</p> <p>4. Уміння вирішувати і розуміти сутнісні, складних питань</p> <p>5. Гнучкість розуму (вміння швидко змінювати свої дії за умови зміни ситуації, свобода думки від закріплених попередньо прийомів і способів вирішення педагогічних завдань)</p> <p>6. Швидкість розуму (здатність швидко долати складні ситуації, обдумувати і приймати правильне рішення)</p> <p>7. Критичність розуму (вміння об'єктивно оцінювати свої можливості та можливості інших, детально і всебічно перевіряти всі гіпотези і висновки).</p>	
		5. Мовлення	<p>1. Цілеспрямованість мовлення</p> <p>2. Зв'язки я та переконливий виклад</p> <p>3. Доступність і розгорнутість висловлювань</p> <p>4. Логічна чіткість і завершеність висловлювань</p> <p>5. Зрозумілість і чіткість форми викладу</p> <p>6. Виразність мовлення</p> <p>7. Обізнаність мовлення</p>	
		6. Воля	<p>1. Цілеспрямованість (підпорядкованість педагогічної діяльності меті та завданням)</p> <p>2. Самостійність поведінки, поглядів, переконань</p> <p>3. Рішучість (здатність своєчасно приймати виважені рішення і їх виконувати)</p> <p>4. Наполегливість (здатність досягати поставленої мети)</p> <p>5. Витримка (здатність контролювати свої дії)</p> <p>6. Дисциплінованість (свідоме підпорядкування своєї поведінки суспільних нормам)</p>	
		7. Здібності	<p>1. Чуйне ставлення до учнів і врахування їх стану</p> <p>2. Цілеспрямованість у прогнозуванні своєї діяльності та діяльності учнів</p> <p>3. Орієнтація в змісті педагогічної діяльності, формах і методах її організації</p> <p>4. Вибірковість засобів педагогічної взаємодії з урахуванням мети діяльності, здібностей учнів, їх стаю і рівня розвитку, власних можливостей</p>	

			5. Зосередженість уваги і педагогічна доцільність її переключення 6. Здатність до педагогічного перевтілення, артистизм 7. Захопленість педагогічною діяльністю, її результатами.	
III	Стиль поведінки	1. Характер	1. Ставлення до колективу: а) колективізм, активність у справах колективу; б) чесність, справедливість; в) комунікативність. 2. Ставлення до праці: а) працьовитість; б) результативність; в) відповідальність.	

Обробка результатів:

«0» балів виставляється тоді, коли показник не проявляється або недостатньо виявляється;

«1» бал виставляється тоді, коли показник виявляється рідко або виявляється певною мірою;

"2" бали виставляється тоді, коли показник проявляється часто і достатньо виявляється;

"3" бали виставляється тоді, коли показник виявляється завжди і чітко.

Розрахунок рівня всієї діяльності або поетапно:

$$K = \frac{K_{\text{фактична кількість балів}}}{K_{\text{максимальна кількість балів}}}$$

Оптимальний рівень – до 0,8 балів

ЛІТЕРАТУРА

1. Григор'єв А.Й., Завіна В.І. Психолого-педагогічна діагностика. – К. : Преса України, 2005. – С. 106–149.
2. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : Изд. центр "Академия", 2001. – С. 37.
3. Мартиненко С.М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія / С.М. Мартиненко. – К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2008. – С.253–270.
4. Мартиненко С.М. Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи: навч.-метод. посібник / С. М. Мартиненко // К. : КУ імені Бориса Грінченка, 2010. – 264 с
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.

6. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти / О.Я. Савченко. – К. : СПД "Цудзинівич Т.І.", 2007. – С. 38–50.
7. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник / С.О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 346с.

У статті висвітлюються теоретичні основи та діагностичні технології визначення особистісно-професійного зростання вчителя початкової школи, застосування яких дає можливість ґрунтовно вивчати рівень формування готовності до педагогічної діяльності та розвиток особистісних якостей вчителя.

В статье раскрываются теоретические основы и диагностические технологии определения личностно-профессионального развития учителя начальных классов, использование которых дает возможность детально изучить уровень готовности к педагогической деятельности и развитие личностных качеств учителя.

The article explores the theoretical background and diagnostic technology of personality-career elementary school teacher whose application enables thoroughly examines the level of preparedness for educational and personal development as a teacher.